

Treballs de la Societat Catalana de Geografia, núm. 84, desembre 2017, p. 69-96
ISSN: 1133-2190 (format imprès); 2014-0037 (format digital)
URL: <http://revistes.iec.cat/index.php/TSCG>
DOI: 10.2436/20.3002.01.134

Encontres glacials: una geopolítica feminista sobre el canvi climàtic¹

Sallie A. Marston
Universitat d'Arizona

Harriet Hawkins
Royal Holloway, Universitat de Londres

Elizabeth Straughan
Universitat de Glasgow

Resum

El canvi climàtic exigeix que repensem l'ordre polític global desenvolupant una formulació i una pràctica de la geopolítica que prengui seriosament el dinamisme del sistema de la Terra i els seus efectes diferencials. Es tracta d'una geopolítica que no només requereix que repensem el que constitueix el *geo* sinó que repensem també què es fa i en què consisteix la política. Mitjançant estudis de cas extrets de l'organització artística britànica sobre el canvi climàtic, Cape Farewell, i en concret dels seus viatges per l'Àrtic, analitzem la manera com les pràctiques geoestètiques ofereixen una via per experimentar amb la manera de pensar sobre una reformulació geopolítica com aquesta. Per tal d'aprofundir en aquest argument, acostem la recerca contemporània sobre la geopolítica dels elements a una obra més àmplia l'objectiu de la qual és re-formular el *geo* com a força política. Si ens prenem seriosament els reptes múltiples que aquesta proposta planteja pel que fa als mètodes, a les concepcions de la política d'allò que és intra i inhumà, i a les composicions de les relacions corporals, anem cap als estudis geopolítics feministes en què els cossos –humans i no humans– són un indret geopolític important. Experimentant amb la geoestètica com a eina per pensar i sentir, no argumentem que la geopolítica feminista del canvi climàtic que proposem sigui l'única geopolítica feminista possible; ni tampoc tenim totes les respostes als problemes que planteja el fet de prendre's seriosament el *geo* dins de la formulació de la geopolítica. No obstant això, sí que ofereix un punt de partida productiu i provocatiu per començar a crear una geopolítica adient als reptes del canvi climàtic.

Paraules clau: canvi climàtic, feminista, (geo) estètica, art, Àrtic.

---

1. Article traduït de l'original per Mercè Diago.

Resumen. *Encuentro glaciares. Una geopolítica feminista del cambio climático*

El cambio climático exige repensar el orden político global desarrollando una formulación y una práctica de la geopolítica que tome en serio el dinamismo de los sistemas de la Tierra y sus efectos diferenciales. Se trata de una geopolítica que no sólo requiere repensar lo que constituye el *geo* sino repensar también que se hace y en qué consiste la política. Mediante estudios de caso extraídos de la organización artística británica sobre el cambio climático, Cape Farewell, y en concreto de sus viajes por el Ártico, analizamos la forma en que las prácticas geoestéticas ofrecen una vía para experimentar con la forma de pensar sobre una reformulación geopolítica como ésta. Para profundizar en este argumento, acercamos la investigación contemporánea sobre la geopolítica de los elementos a una obra más amplia el objetivo es re-formular el *geo* como fuerza política. Si nos tomamos en serio los retos múltiples que esta propuesta plantea en cuanto a los métodos, a las concepciones de la política de lo intra e inhumano, y en las composiciones de las relaciones corporales, vamos hacia los estudios geopolíticos feministas en que los cuerpos –humanos y no humanos– son un lugar geopolítico importante. Experimentando con la geoestética como herramienta para pensar y sentir, no argumentamos que la geopolítica feminista del cambio climático que proponemos sea la única geopolítica feminista posible; ni tampoco tenemos todas las respuestas a los problemas que plantea el hecho de tomar en serio el *geo* dentro de la formulación de la geopolítica. Sin embargo, sí que ofrece un punto de partida productivo y provocativo para empezar a crear una geopolítica adecuada a los retos del cambio climático.

Palabras clave: cambio climático, feminista, (geo) estética, arte, Ártico.

Abstract: *Icy Encounters: A feminist geopolitics of climate change*

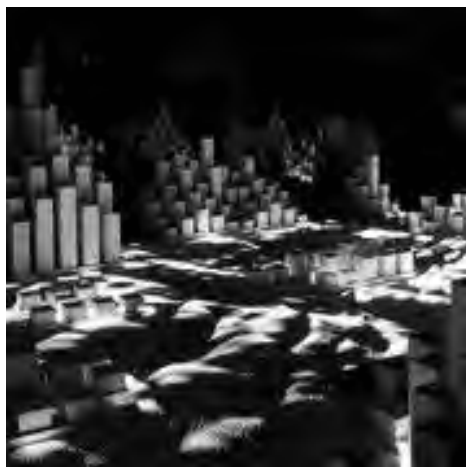
Climate change requires that we rethink the global order of politics by developing a formulation and practice of geopolitics that takes seriously the dynamism of earth's systems and their differential effects. This is a geopolitics that not only demands we rethink what constitutes the 'geo' but also that we rethink how we understand what 'politics' is, does and consists of. Using case studies drawn from the UK climate change arts organization Cape Farewell, and in particular their Arctic voyages, I explore how geoaesthetic practices offer a way to experiment with thinking such a geopolitical reformulation. In order to advance this contention, I draw contemporary scholarship on elemental geopolitics together with broader work that aims to reframe the 'geo' as a political force. Taking seriously the manifold challenges that such a proposition poses to methods, to understandings of the politics of the intra and inhuman, and to compositions of bodily relations, I turn to feminist geopolitical scholarship where bodies –human and non-human– are an important geopolitical site. Experimenting with geoaesthetics as tools to think and feel with, I don't claim that the feminist 'geo'politics of climate change proposed is the only possible feminist geopolitics, nor does it have all the answers to the problems posed by taking seriously the 'geo' within formulations of geopolitics. It does however; offer a productive and provocative place from which to begin to create geopolitics adequate to the challenges of climate change.

Keywords: Climate change, feminist, (geo) aesthetics, art, Arctic.

Introducció

Per mi, caminar per aquelles glaceres va ser el moment més màgic de tots. Quan era a sobre d'una, un dels científics digué: "D'aquí a 50 anys, no hi seran".

Aquesta bellesa, escala i fragilitat, i sensació de pèrdua és el que intentem representar en aquesta exposició.... El que de debò ens agradaria és que el visitant s'aturés, escoltés, observés i pensés sobre les conseqüències del comportament humà i com afectarà l'Àrtic. Tanmateix, no volem bombardejar la gent amb fets, estadístiques i sermons sobre com s'hauria de fer" (Matthew Clark, artista, 2011).²

Figura 1. *High Arctic*, Matthew Clark i United Visual Artists, imatge de la instal·lació al Museu Marítim Nacional de Londres (2011).

Comencem aquest article amb gel o, més concretament, amb un encontre artístic glacial emmarcat per les narratives científiques del canvi climàtic i les tradicions estètiques del paisatge sublim, perseguit també per les històries colonials. Aquest encontre artístic és el punt de partida d'un seguit d'encontres addicionals produïts a d'altres èpoques i indrets perquè l'artista Matthew Clark vol crear una experiència en què el públic reconegui les conseqüències del comportament humà pel que fa al canvi climàtic. Començant pel gel, l'especifiquem com a component clau del nostre argument a través del qual analitzem una sèrie de "encontres glacials" similars que l'organització artística sobre el canvi climàtic Cape Farewell³ ha posat a l'abast d'artistes i també del públic en general. La nostra intenció és exposar les possibilitats que una geoesètica del gel podria aportar perquè hi hagi un compromís dels estudiosos de la geopolítica amb les materialitats del canvi climàtic.

2. Matt Clark citat al Huffington Post, "Effects of Global Warming", ressaltat al Museu Marítim de Londres (15/7/2011) http://www.huffingtonpost.com/2011/07/15/global-warming-arctic-london-maritime-museum_n_899985.html? Darrer accés: 25/8/2016.

3. Fem servir la paraula "encontres" en comptes de "trobades" per tal de denotar la igualtat de condicions entre els humans i els no humans que hi participen. El fet de recórrer a aquest "substantiu verbal" ens permet determinar la vivesa d'aquests moments i la intervenció compartida dels que protagonitzen l'encontre, element que la paraula "trobada" tendeix a reduir perquè implica certa unilateralitat.

Juntament amb d'altres persones, incloent-hi les que van participar en un fòrum a aquesta publicació (Dalby, 2013a, 2013b; Clark, 2013; Lehman, 2013 i Khan, 2013) afirmem que el canvi climàtic exigeix una reordenació de la política que tingui en compte tant el geo com l'àmbit de la política d'una forma alternativa. Tot i que fa temps que els estudiosos de la geopolítica han reconegut la necessitat de reflexionar sobre "el lloc i el paper de la humanitat a la biosfera" (Dalby, 2007, p. 113), la nostra reformulació de les relacions humans-món que sostenen bona part del pensament geopolític permet una comprensió més expansiva de la geopolítica que pot revelar respostes inesperades al canvi climàtic. D'aquí que oferim la geoestètica com a fonament de una reformulació i que ho fem mobilitzant dos vessants de l'estudi de la geopolítica. La primera està relacionada amb l'interès creixent en una geopolítica dels elements basada en una reconsideració del *geo* i la seva relació amb la "política" (Adey, 2015; Elden 2012 i Squire, 2016). D'acord amb el que Dalby ha expressat en aquesta publicació, argumentem que en qualsevol reformulació de la geopolítica que sigui rellevant per al canvi climàtic, és imprescindible prendre's seriosament els sistemes dinàmics de la terra, que "és conreï una pràctica que de debò mereixi el terme *geopolítica*" (Dalby, 2013; Squire, 2016, p. 547). El fet de prendre's seriosament les matèries animades de la terra com a agents polítics exigeix repensar la política més enllà de la relacions intra-humanes i fa palesa la importància crítica d'una política humana dins i al costat de qualsevol política del que és inhumà (Clark, 2013; DeLoughrey *et al.*, 2015; Elden, 2013 i Swyngedouw, 2013). Si d'altres han repensat el *geo* de la geopolítica centrant-se en els volums d'oceans i atmosferes, perspectives econòmiques o consideracions d'allò que és "geològic", aquí recorrem al pensament feminista (Clark, 2013; Dalby, 2013; Khan, 2013 i Lehman, 2013).

En conseqüència, la nostra segona vessant pren elements de la geopolítica feminista i del pensament feminista més ampli en relació amb els recursos oferts per apreciar els cossos (humans i no-humans) com a indrets geopolítics (DeLeeuw, 2016; Dixon i Marston, 2011; Dixon, 2015; Hyndman, 2001; Sharp, 2001 i Staheli *et al.*, 2014, vegeu també el número especial de *Gender, Place and Culture on Geopolitics* 18 [4]. Els cossos de la geopolítica feminista són indrets a través i sobre els quals operen relacions de força, de manera que donen forma a subjectivitats, es posen en funcionament i poden experimentar un seguit d'efectes: des del despertar o l'abandonament fins a l'explotació o la resistència. El resultat no és només una "definició" de la geopolítica sinó una manera de prendre's seriosament "l'animació" de les matèries terrenals i dels elements quan es para atenció a la intersecció entre els cossos humans i no-humans.

Desenvolupem aquestes dues vessants a través d'una exploració de les activitats de membres de Cape Farewell que treballen en l'àmbit internacional

per produir “una resposta cultural al canvi climàtic”⁴ ampliant-ne l'àmbit de compromisos geopolítics amb obres d'art i pràctiques creatives que han estat proclius a centrar-se en la guerra o l'ofici de governar (Dittmer, 2012; Dodds, 2005; Ingram, 2011; Sharp, 2003). Ens interessem especialment les dimensions estètiques canviants que provenen d'aquests debats en què l'estètica fa referència tant a l'àmbit de les pràctiques artístiques com a les qüestions que tenen a veure amb els cossos (incloent-hi els no-humans) i els sentits (Hawkins i Straughan, 2015; Ingram, 2016). D'acord amb els estudis geogràfics sobre l'art, els nostres marcs analítics inclouen tant les pràctiques d'art en construcció com les obres acabades i el seu consum (Hawkins, 2014). Ens centrem en la base de les activitats de Cape Farewell: els seus viatges interdisciplinaris a l'Àrtic, dels quals n'han fet vuit des del 2003, i en els que han participat més de cent artistes i científics. Aquests viatgers passen entre unes quantes setmanes i uns quants mesos a bord d'una goleta de dos pals construïda el 1910 –la *Noorderlicht*– conceptualitzant i desenvolupant obres que els connectin a ells i al seu públic amb el canvi climàtic i el seu impacte a les regions polars.

Les expedicions a l'Àrtic de Cape Farewell són interessants en virtut dels debats continus relacionats amb la regió del Pol Nord com a lloc on crear ciència imperial, i no menys pel fet de ser un indret crucial en la ciència climàtica contemporània, així com el paper que té des de fa segles com a conjunt de paisatges atmosfèrics, òptics i acústics que són una font rica però rebatuda d'inspiració estètica (Bloom, 1993; Bravo, 2000, 2009; Brunn i Medby, 2014; Cracuin, 2016; Dittmer *et al.*, 2011; Dodds, 2008). La unió i allunyament d'aquests Àrtics científics i estètics fa temps que han donat forma al territori com a espai per a l'emergència de “natures noves”, i recentment han estat la base d'uns imaginaris occidentals més animats i diversos de l'Àrtic que tenen en compte als habitants indígenes (Anderson, 2009; Bravo i Triscott, 2011; Cameron, 2015).⁵ La geoestètica particular de Cape Farewell comparteix aquests esforços de maneres no gaire senzilles plantejant qüestions importants al voltant de la naturalesa de la política (explicant allò que és humà així com el que no ho és) en una geopolítica que busca una apreciació més expansiva del *geo*.

A continuació, desenvolupem dos seccions empíriques basades en més de dos anys de recerca amb Cape Farewell com a part d'un projecte més ampli sobre la col·laboració art-ciència. A més d'analitzar l'art i les exposicions sorgides arrel de les expedicions a l'Àrtic, la nostra recerca va incloure entrevistes amb artistes i científics que havien participat en els viatges de Cape Farewell al llarg dels anys, l'anàlisi de les publicacions als blocs en línia escrits i arxivats durant les expedicions i diversos documents organitzatius als quals vam aconseguir-hi l'accés. A la primera secció tenim en compte els encontres glacials que ofereixen

4. Els relats complets i els arxius del lloc web de Cape Farewell es troben a www.capefarewell.com. Darrer accés 25/8/2016.

5. Vegeu per exemple 'Arctic Geopolitics and Autonomy', desenvolupat pel geògraf Michael Bravo i Nicola Triscott, els detalls dels qual es poden veure a <http://www.artscatalyst.org/arctic-geopolitics-autonomy-2010> Darrer accés 25/8/2016.

els blocs com si fossin quaderns de bitàcola, tot analitzant com les narratives dels viatgers fan atenció al *geo*. A la secció empírica que ve a continuació, experimentem més amb aquestes afinitats dels elements analitzant més de prop com les obres d'art que els artistes de Cape Farewell han produït per a ser exposades creen relacions entre els humans i els cossos elementals a moments i indrets molt allunyats de l'Àrtic. Més enllà d'això i mitjançant el context, reflexionem sobre els reptes que el canvi climàtic planteja per a la geopolítica i presentem les possibilitats de resposta a través de la geopolítica feminista i dels elements.

Trobar-se amb el clima

Al llarg d'unes dues dècades, la geopolítica crítica ha invertit de forma productiva en la reformulació dels postulats bàsics de la producció del coneixement geopolític. En el cas del canvi climàtic aquesta inversió ha inclòs crítiques de les narratives tecnocientífiques dominants i “excessivament simplistes” (O'Lear i Dalby, 2015; O'Lear, 2015). Certament, un àmbit en expansió de la labor crítica de la geopolítica se centra en els “mites perillosos de la ciència del clima” subjacents a bona part de la governança i la pràctica governamental de la seguretat climàtica. Aquests relats acostumen a basar-se en la “geomètrica”, incloent-hi objectius de carboni o punts d'inflexió que “reduïxen el clima a les observacions mesurables, quantificables sobre els sistemes mediambientals” (O'Lear, 2015, p. 5; Liverman, 2009 i Selby i Hoffman, 2014). Des de la geopolítica, el que es podria criticar d'aquest tipus de pensament basat en el sistema és que enterboleix els efectes globals irregulars del canvi climàtic, alhora que simplifica o obscureix els humans com a agents unidimensionals que o bé causen o podrien mitigar el canvi climàtic. La premsa científica i popular ha respost a la predominança d'aquestes formulacions a nivell macro reconeixent que el canvi climàtic afecta no només l'entorn físic sinó també el polític (i el social, cultural i econòmic). Els experts en geopolítica, moguts tant per qüestions específiques com ara la seguretat del clima i dels recursos i d'una re-conceptualització més ample del *geo* han estat, com a conseqüència, especialment importants en pressionar per re-emmarcar la nostra concepció del “lloc i el paper de la humanitat a la biosfera” (Dalby, 2007, p. 113). En el seu article influent sobre la geopolítica del canvi climàtic, Dalby sosté que una dimensió clau d'una geopolítica conscient envers el medi ambient seria reconèixer que “els supòsits moderns sobre que la naturalesa està separada de la humanitat, del medi ambient com a element extern a la condició humana, mai han estat un retrat gaire curós de la vida a la biosfera” (2013, p. 40). De fet, els humans són una part integral de la biosfera, no són ni víctimes passives d'una natura capriciosa ni estan “separats d'una ecologia natural distant que és una font de recursos, una aigüera de contaminació o que se entén com un terreny de joc de les nostres activitats de lleure” (Dalby, 2003, p. 198). Aquestes

“enganyifes d’hiper-separació, transcendència i domini” tendeixen no només a sostenir els relats tecnocientífics imperants sobre el canvi climàtic sinó que també generen la negació de la crisi mediambiental global i n’eviten l’acció positiva (Gibson-Graham, 2011, p. 28). Tal com explica Plumwood, quan perdem “la capacitat de sentir empatia i veure l’esfera no humana en termes ètics, guanyem un sentit d’autonomia il·lusori” (2002, p. 90). Per consegüent, tota reconfiguració de la geopolítica ha de començar partint d’una ontologia que rebutgi la separació humans-terra.

Barnett complementa la crítica a la tecnociència descrita més amunt mostrant com una geopolítica de producció de coneixement sobre el canvi climàtic que està “greument constreta per la “trampa territorial” d’imaginar el món com un seguit d’estats racionals, espacials i políticament diferents” (Barnett, 2007, p. 1372) és una formulació problemàtica perquè els estats-nació “mai són tan incorporis” (ibíd). Igualment, Hulme veu el problema de la intervenció incorporària com part de la ciència del canvi climàtic de forma més general allà on “el que es busca d’estabilitzar és una temperatura a nivell global, o el seu poder en concentració de diòxid de carboni- quantitat desarrelada dels seus significats cultural múltiples i contradictoris alhora” (2008, p. 6). Els estudiosos que reconeixen la necessitat de combinar l’estudi científic –i els debats que se’n deriven- al voltant del canvi climàtic amb “els contextos socials i polítics de la seva producció material i concepció cognitiva” han posat de relleu com cal entendre el canvi climàtic a través de les relacions aproximades adaptades a manifestacions representades, ubicades i sentides de forma específica (Brace i Geoghagan, 2010; Hawkins *et al.* 2015 i Yussof i Gabrys, 2011).

La geografia feminista es fonamenta en una comprensió tal de les relacions aproximades a través de les quals els cossos donen i prenen forma d’acord amb els espais en què funcionen. Per als cossos humans, aquest enfocament es defineix parant atenció a com el gènere, la raça, l’etnicitat, l’edat, la sexualitat i d’altres manifestacions de la identitat social i cultural marquen un cos i afecten a la percepció que es té d’aquest cos i a la seva capacitat de moure’s i actuar sobre el món. Aquests cossos no són tant “els portadors de fronteres [territorials] i límits delimitats socialment com corporalitats marcades que cerquen de negociar i transformar la geopolítica que animen i habiten alhora” (Dixon i Marston, 2011, p. 445). Hi ha dues característiques de la labor actual en l’àmbit de la geopolítica feminista que són crucials per al nostre argument.

La primera és que els expertes en geopolítica feminista han agafat la idea fundacional feminista de la personificació per allunyar l’atenció teòrica i empírica de les abstraccions, tot reconeixent, per exemple, que l’estat és un seguit de pràctiques dutes a terme per subjectes personificats que el permeten aparèixer com un tot transcendent (Mountz, 2009; Painter, 2010; Smith, 2004). D’acord amb aquesta idea, la teoria geopolítica feminista ajuda a exposar la manera com les pràctiques de personificació ubicades són implícites a la producció dels anomenats conflictes i tensions geopolítics (vegeu el número especial de

Feminist Geopolitics de *Gender Place and Culture*, 18 (40), editat per Dixon i Marston, 2011).

La segona dimensió de la geopolítica feminista que ens concerneix és una geopolítica d'humans i no humans i de les forces que els connecten. Els treballs que exploren la carnalitat dels cossos geopolítics, però també els reconeixen com a sensorials i emocionals, com a capaços d'afectar i ser afectats, com a temorosos, esperançats, precaris, vulnerables o virtuosos exemplifica aquest enfocament (Dixon, 2015; Dixon i Marston, 2011; Fluri, 2011; Smith 2012, 2009; Swanson, 2014). Aquestes idees són inestimables per empènyer el nostre coneixement del canvi climàtic cap a un indret diferent en el qual el percebem no només com la formulació abstracta, homogènia i estadística que se'ns presenta de forma rutinària sinó també com un context canviant en què els cossos heterogenis i les subjectivitats emergents miren d'adaptar-se a la incertesa i l'amenaça promulgant noves maneres de ser i fer la geopolítica del canvi climàtic. Una comprensió com aquesta de la geopolítica que abraça les forces i materialitats de la matèria terrestre animada no-humana i rebutja "concepcions de la terra com un fonament passiu en el que té lloc la geografia" (Squire, 2016, p. 547) es revela en la "cruïlla entre el que és potencialment polític i el que va més enllà de l'àmbit polític, entre la província estreta del sistema de govern i els dominis vastos d'allò que és inhumà" (Clark, 2013, p. 2831; vegeu també Braun i Whatmore, 2011; Squire, 2016).

La insistència de la geopolítica feminista en la personificació pel que fa a la teorització geopolítica ha ajudat a ampliar la comprensió d'un geo que suposa que la geopolítica té tant a veure amb la "matèria" del món com amb "una matèria d'arranjaments geogràfics que donen forma a les lluites de poder sobre aquest món" (Dalby 2013, p. 38). Aquesta atenció exigeix una geopolítica que reconegui un geo format per forces i materialitats multitudinàries de matèries animades no-humanes. Els recursos per combinar una reformulació tal del geo els trobem combinats amb noves maneres de fer la geopolítica del canvi climàtic en el projecte feminista per pertànyer al Anthropocene proposat per JK Gibson Graham (2011). En la base del seu pla de dedicar-se a i actuar sobre els reptes més amplis del canvi mediambiental antropogènic rau l'imperatiu de connectar amb allò que és no-humà. Argumenten que són connexions que es noten o senten d'alguna manera en comptes de ser vistes i prou, i construïdes mitjançant la sintonització amb les matèries animades vives del món. El projecte de Gibson-Graham de "connexió" exigeix que "ens incloguem en d'altres" sovint incorporant la nostra pròpia materialitat amb d'altres no-humans i les forces i les dinàmiques que no s'originen en l'acció humana. Apreciar la matèria volàtil dels cossos humans no és una nova perspectiva per a les pensadores feministes. Certament, parar atenció a la matèria desagradable, carnal dels cossos i imaginar-los com a espialitats poroses obertes i vulnerables al món en general ha estat un dels supòsits centrals de les teories feministes al llarg dels darrers trenta anys (Grosz, 1994 i Irigaray, 1992). És important, tal com diu

Bennet, que “la materialitat és una norma que tendeix a tornar horitzontals les relacions entre humans, biota i abiota” (2010, p. 112), manifestant-se com la mateixa cosa, bacteries, metalls pesats, àtoms, matèria, energia, no com tipus separats d’èssers susceptibles de ser posicionats en un rànquing. Com a tals, no som “total o exclusivament humans; sinó que més aviat ser humà és “ser un seguit de substàncies de diferents tipus” (Gibson-Graham, 2011, p. 2).

Gibson-Graham s’inspiren en Latour per construir el seu projecte polític i ètic amb l’objectiu d’assenyalar la manera com els cossos poden aprendre a ser afectats pels altres no-humans. Parlen de la necessitat de moments de lentitud i silenci, oportunitats per què el cos canviï la seva postura envers el que l’envolta, perquè es barregi una mica més amb l’entorn, per què la ment cavil·li sobre allò que flota en una marea afectiva (2011). Això implica rendir-se a la sensació “d’esdevenir un altre”; un aprenentatge per tal de ser afectat pel món que ens crea com a cossos/èssers a través de la totalitat de condicions humanes i no-humanes del món... per molt transcendent que pugui sonar, però mundà com pot ser realment, aquest és un procés d’aprenentatge de constitució que produeix un nou món corpori” (2010, p. 322). Observen que quan els humans estan més “en sintonia amb l’entramat que els forma juntament amb els no-humans, la seva condició post-humana, és menys probable que produeixin i consumeixin d’una manera que malmeti o posi en perill de forma temerària aquests elements no-humans” (2011, p. 5).

La reformulació de la geopolítica que en resulta seria aquella en què els estudiosos miren de superar el centrisme territorial i la dimensionalitat estreta de mires de la geopolítica i admeten d’altres consideracions com ara els volums oceànics i atmosfèrics i els estats elementals (Adey, 2015; Dalby 2013; Elden, 2012 i Steinberg i Peters, 2015). Tal com observa Elden, “hem de pensar en la geopolítica no només com a política global o política internacional sinó més aviat com a política de la terra, sobre la materialitat del *geo* pel que fa a com pensem sobre la qüestió de la geopolítica... així doncs, no senzillament una política de la terra sòlida sinó una política en relació amb l’aigua, l’aire, el subsòl i el fons marí” (2013 citat a Steinberg i Peters, 2015). No obstant això, desitgem anar més enllà d’admetre la rellevància i força del geo. De la mateixa manera que pensem sobre la vida animada, afirmem que si bé el reconeixement és crucial, també hem d’intentar comprendre allò que pertany als elements com “més que una forma abreviada de trobar un ordre de materialitat específic” (Adey, 2015, p. 59), per tal d’explorar tant les expressions localitzades dels seus materials com les propietats que impliquen la naturalesa de les relacions entre els cossos humans i no-humans.

Algunes de les qüestions clau que sorgeixen en endinsar-se en la geopolítica dels elements són els processos i els coneixements que s’haurien de suportar en els nostres encontres amb el món. Per exemple, com “podem considerar la manera segons la que els volums espacials són experimentats, habitats i fets presents en les vides que els viuen” (Adey 2013a, p. 35; Squire, 2016). Com a

resposta, un corrent comú del pensament sobre els elements explora com pensar i fer els “elements” (des dels mètodes atmosfèrics a l’escolta per afinitats), mentre un lèxic especial, des de “sintonitzacions”, “atraccions” fins a “afinitats”, evoluciona per tal de descriure les relacions elementals (Adey, 2015; Engelman, 2015; McCormack, 2015). Existeix un interès per vincular aquestes qüestions, tal com Fannin i Jackson expressen en relació amb l’aire, per tal de no “desmarcar l’expressivitat dels encontres amb l’aire d’una política i interpretació del poder” (Fannin i Jackson, 2011; Adey, 2015, p. 55). Per tant, McCormack observa “podria ser que els cossos no només estan immersos en un camp elemental que els excedeix sinó que els cossos en si mateixos són també elementals: cossos humans, sols, dispositius, sons. A més, podria ser que necessitem idear un seguit de noves maneres de pensar sobre les relacions entre aquests cossos” (2015, p. 87). El nostre argument és que la geoestètica ofereix possibilitats per expandir la geopolítica investigant aquestes relacions corporals diverses i com s’influeixen entre elles. A les seccions següents, fem servir obres d’art creades per diversos viatgers-artistes de l’Àrtic de Cape Farewell per analitzar aquestes possibilitats.

Trobar-se amb allò que és elemental

La idea de contemplar icebergs té cert atractiu romàntic per a la majoria de nosaltres. Però quan vam seguir navegant, preveient una trajectòria cap al nord-oest per sortir del passatge de Widjefordan, de sobte el gel ens va envoltar i aïllar. Al començament va ser emocionant, perquè vam aconseguir veure aquelles bèsties grosses des del cercle teatral de la coberta. Ens va encantar i també divertir veure que en un, o fins i tot dos, s’hi veien clarament les petjades dels ossos polars. Però aleshores, de cop i volta, com la porta blindada de la cambra cuirassada d’un banc, els resquills i fragments blancs i perfectes ens van envoltar per davant i pel darrera i ràpidament vam trobar-nos atrapats en el domini del gel... Aleshores tot va quedar molt quiet. El vaixell va deixar de moure’s. El gel era blanc, dens, trencat i malmès i bell, enviava pics i resquills cap amunt; mai no oblidaré el so de les parts grans del trencaclosques, que queien i s’empentaven, blanques i blaves sobre l’aigua negra... resquills de gel de la mida de cotxes i camions, afilats com el vidre d’una finestra, bolcats i empesos sota les llenques de glaç per efecte del vent... Vam adonar-nos de la realitat crua de la nostra situació. El gel del mar del Nord s’havia esquinçat i havia estat arrossegat cap al sud pels corrents de l’est de Svalbard i després empesos pels vents del sud de forma inesperada passatge de Widjefrodan amunt, pel qual hauria d’haver estat segur que hi passéssim en circumstàncies normals.

Els diaris de bord del *Noorderlicht* repeteixen una tornada coneguda pels exploradors àrtics al llarg dels segles: els canvis sobtats en les condicions fan que els viatgers se sentin molt vulnerables, en aquest cas atrapats en una closa

de gel que llisca cap a unes roques perilloses per efecte dels vents i dels corrents indefugibles. Anat més enllà d'aquests drames humans, aquesta tornada també dramatitza la intervenció del gel, “envoltant”, “atrapant”, “calculant”, així com les interseccions del mar, gel i atmosfera que van transformar formes que eren fluides en volums contenidors i constrictors.

Les bitàcoles han estat des de fa temps fonts d'informació clau sobre els encontres que els viatgers han tingut amb llocs i pobles distants, i els blocs de Cape Farewell no en difereixen.⁶ La narrativa implícita de perill i transformació dels elements és un dels incidents més dramàtics d'aquest catàleg d'encontres glacials. Llegir, mirar i escoltar els poemes, entrevistes, còmics, obres sonores, cançons improvisades, esbossos d'obres d'art, reflexions sobre visites etnogràfiques als serveis i poblats inuit locals, fotografies, exposicions científiques i entrades de diaris personals suposa trobar “Àrtics” científics i artístics múltiples i, de vegades, contradictoris. Sovint, les entrades descriuen aquestes tensions entre el coneixement científic i estètic i experiències personificades tot captant un paisatge físic dinàmic i fluctuant d'excés d'intervenció dels elements i vulnerabilitat del medi ambient, d'extensions que suposadament estan eternament glaçades que són alhora entorns dinàmics que canvien ràpidament i caracteritzats per processos infinits de congelació i desglaç en un oceà que està agitat constantment.

En el nucli d'aquestes trobades glacials rau un geo dinàmic, tot i que el seu dinamisme no sigui obvi de forma immediata. Tal com descriu l'artista Dan Harvey: “La paraula “glaçat” fa pensar en alguna cosa estàtica, però no és el cas, fins i tot a aquestes temperatures els glaciars es mouen i perden la seva càrrega lenta. De fet, fins i tot aquí a ple hivern tot està en moviment constant i canviant; el mar sòlid es doblega a la costa a mida que s'expandeix, empenyent cap amunt o cap avall i esquinçant-se, deixant anar aigua líquida que, a la vegada, esdevé sòlida; la llum canvia, les ombres oscil·len i a la nit el cel flueix amb les onades verdes esglaiadores que són les aurores boreals.”⁷

Fa temps que els imaginariis glacials s'han representat fent ús d'aquesta mena de comparacions entre l'estasi de l'entorn i el dinamisme que opera en aquests indrets glaçats. De fet, des del segle XIX, en l'imaginari cultural, el gel ha passat de ser una “matèria malèfica” i perillosa a esdevenir un “vehicle per i revelació de l'energia vital tant de científics com d'artistes” (Wilson, 2003). Tal com Wilson diu sobre els romàntics: “Si els pols còsmics i els glaciars gegantins revelen la vida que transcorre dins d'un home minúscul, el diminut cristall de gel s'obre a forces que impregnen els sistema solar” (2003, p. 5). El gel no només s'ha entès com a força física sinó també creativa que amplia les capacitats dels humans pel coneixement quan les formes glaçades “imiten i revelen

---

6. Des dels arxius en línia de Cape Farewell es pot accedir a tots aquests blocs <http://www.capefarewell.com/the-expeditions.html> Darrer accés 25/8/2016.

7. Dels blocs de les expedicions disponibles a: <http://www.capefarewell.com/2005/2005blog/day-10.html> Darrer accés 25/8/2016.

poders vitals invisibles, imponderables, holístics i causals que van des de les ones electromagnètiques que poden mesurar-se fins a energies psicològiques, vagues però discernibles, passant per principis cosmològics que van més enllà del fet i la imatge (2003, p. 23)". A part de les seves pròpies observacions personificades, els artistes de Cape Farewell van treballar juntament amb científics mesurant la temperatura i la salinitat de l'aigua, la contaminació per petroli i observant el color de l'oceà i els animals marítims que els oferien més proves de la naturalesa mòbil transitòria d'aquest entorn i dels canvis concrets que sofreix com a conseqüència del canvi climàtic. Malgrat aquesta tasca científica, que potser no ens hauria de sorprendre, el dinamisme mediambiental es projecta a través de la qualitat sublim de l'Àrtic, caracteritzada per les extensions blanques i buides i les expressions del poder immens de la natura (Grant, 1998). Tal com David Buckland reflecteix al terme del seu cinquè viatge: "la impressió general que queda és una sensació de poder aclaparador; el poder de desviar un riu d'aigua càlid submarí cap al nord per a la generació del qual caldrien 100.000 plantes nuclears, el poder de les forces del vent i el mar, el poder del gel, com pren forma, es desfà, amenaça. No hi ha resposta humana per a aquest nivell d'activitat, només hem aconseguit ser-ne testimonis i sobreviure."⁸

No obstant això, per a molts viatgers aquesta qualitat sublim queda mitigada per la vulnerabilitat de l'Àrtic com un dels indrets carismàtics de la ciència del clima. Com un "canari a la mina de carbó" territorial del canvi climàtic, l'Àrtic funciona com si fos un "sistema d'advertència avançat per a la recerca científica relacionada amb el canvi climàtic global" on "algunes de les conseqüències mediambientals més dramàtiques de la modernitat es manifesten aparentment en forma de reducció del gel i disruptions del permafrost del mar àrtic" (Dalby, 2003, p. 184). Charlie Kronick, director de Greenpeace, expressa aquesta tensió en una de les entrades del seu diari: "El que succeeix quan arribes a 78 graus al nord per documentar la teva experiència d'un entorn vulnerable en un clima canviant –el qual a aquesta temperatura sembla que no canvia, immutable, etern. La teva experiència et diu una cosa però els 15 anys assimilant el contingut de les revistes acadèmiques revisades per iguals i dels models informàtics suggereixen una cosa ben diferent. Segons com, tots dos tenen raó, la realitat de trepitjar el gel t'enfronta al poder de l'Àrtic".⁹

Aleshores, si l'anализem de més a prop, l'arxiu glacial de Cape Farewell escenifica una tensió entre la fragilitat dels elements i la immensitat, una tensió que es fa palesa a través del discurs del canvi climàtic globalitzat, el registre estètic de les especificitats sublimes i localitzades. Els escrits geogràfics sobre els elements han assenyalat la necessitat de fer atenció no només a les "qualitats monstruoses, exorbitants... de l'elementarietat... sinó a la seva localització fràgil,

8. Dels blocs de les expedicions disponibles a: <http://voyage5.capefarewell.com/2007/10/iceland-2/> Darrer accés 25/8/2016.

9. Dels blocs de les expedicions disponibles a: <http://www.capefarewell.com/2009/2009crew.html>. Darrer accés 25/8/2016.

diminuta, específica en el món” (McCormack, 2015, p. 86), per tal d’entendre l’elementarietat tal com es viu i habita i de maneres prèvies a la percepció humana (Adey, 2015 i Squire, 2016). Aquestes concepcions sobre els elements es veuen especialment posades en qüestió pel que fa a escales que no siguin les espacials i temporals amb les que, igual que amb el canvi climàtic, es mesuren sovint (Squire, 2016, p. 548).

L’atenció envers la intervenció dels elements tal com es manifesten en les seves localitzacions específiques, envers les capacitats i propietats particulars del geo, esdevé possible passant dels relats generalitzats sobre els encontres glacials de Cape Farewell als detalls que expliquen els viatgers sobre com aquests encontres van donar forma a l’evolució i forma d’art que van crear (McCormack, 2015; Steinberg i Peters, 2013). Val a dir que són obres d’art menys dirigides a emmarcar els encontres glacials com a assumpte que a ser produïdes per i a través dels processos mateixos dels elements. És a dir, el *geo* esdevé un col·laborador en la producció artística, amb escultures creades aprofitant el poder del sol o dibuixos fets amb el balanceig del vaixell a l’aigua i al gel. Aquesta manera pràctica de fer entendre que allò que és elemental i el seu potencial transformador excedeix els registres de la ciència del clima o d’allò sublim exigeix als artistes i cultiva en els seus públics una precisió i adaptació a les materialitats específiques del *geo* localitzat. Heather Ackroyd, per exemple, representa l’experiència d’intentar emprar la llum de l’Àrtic com a força creativa natural (figura 2):

“En Dan i jo vam esculpir un tros de gel glacial que vam serrar i transportar fora del mar glaçat fins a una gran lent en forma de disc. Teníem l’esperança que concentrés feixos de llum solar, i que potser desfaria la neu o socarrimaria fulls de paper. Doncs no va ser així, el sol era baix i feble però la lent glacial va esdevenir un atrapa-sol que presentava un mosaic de llum esberlat i antic. En Dan va fer una càmera fent servir una tallada de gel, col·locant-la darrera de la lent en un bloc de neu. La imatge del sol i les muntanyes llunyanes semblaven una aparició invertida en un full de gel glacial.”¹⁰

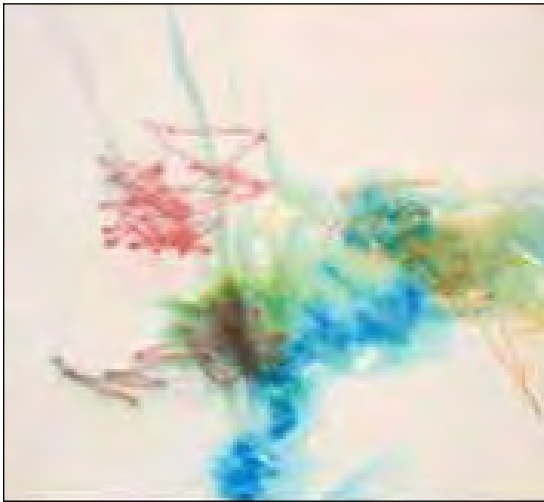

Figura 2. Lent de gel, Ackroyd i Harvey (2005)

10. Relat que es troba a <http://www.capefarewell.com/2005/2005blog/day-7.html> Darrer accés 25/8/2016.

En aquest exemple, les forces dels elements es manifesten en especificitats localitzades; el fet d'adaptar-se al poder (o manca de poder) del sol va canviar els plans i va dur a experiments que exploren la manera com el gel i l'energia solar poden combinar-se d'altres formes. Les pràctiques artístiques funcionen per emmarcar geopoders, amb inquietuds compositives que exigeixen i també conreen perfeccionaments i que comprenen variacions localitzades en les forces dels elements”¹¹ A tall també d'exemple, els dibuixos àrtics de la Tracey Rowledge es creen no només mitjançant les transformacions dels elements sinó que la seva materialitat i creació és una funció de la naturalesa i velocitat diferencials d'aquestes transformacions. Tal com explica (fig. 3):

“Faig dibuixos amb retoladors de colors sobre paper. Aquestes obres responen directament al mar, treballen amb l'efecte de les onades sobre el moviment del vaixell i després faig servir l'aigua del mar àrtic per mullar els dibuixos i així les imatges s'escorren i es decoloren. També he muntat un sistema de dibuix automàtic per fer dibuixos a partir del moviment del vaixell. Aquest sistema ha creat dibuixos interessants que, segons el meu parer, exploren el moviment, el temps, el lloc i la permanència.”¹²

Figura 3. N° 4, Cape Farewell 2008
Expedició de Disko Bay: 1 d'octubre,
Tracey Rowledge (2008)

Són dibuixos dels elements que porten per títol la data, l'hora i les coordenades geogràfiques i que documenten períodes de calma, registren marques minúscules en paisatges de paper blanc gegantí, que deixen constància de la maregassa quan el vaixell es mou en ziga-zaga i segueix un curs irregular dins del influx caòtic de l'aigua i mentre es colpeja pel gel. Aquesta mena de documentació, fa visible un *geo* de fluxos, connexions, liquiditats i esdeveniments, que ens permet imaginar un món que sempre està en moviment (Steinberg i Peters, 2015).

11. Vegeu també Boetzkes (2010) i Hawkins (2014) per saber com l'art s'ha entès d'aquesta manera

12. Relat disponible a: <http://www.capefarewell.com/diskobay/see-la-echhchlengnongnabra/>. Darrer accés 25/8/2016.

Els encontres glacials de Cape Farewell creen un arxiu animat del *geo*. Complicant qualsevol presentació excessivament simplista d'Àrtics científics o estètics, els encontres dels artistes presenten un repte a la persistència de la matèria com intrínsecament inanimada, “un dels impediments de l'emergència de models de producció i consum més sostenibles des d'un punt de vista material” (Bennett, 2010, p. IX). Perquè, interactuar amb l'arxiu de Cape Farewell és enfrontar-se a un relat del canvi climàtic que exigeix que no només registrem “les materialitats clarament no humanes de la terra” sinó que fem atenció a la seva intervenció, que “alliberem les materialitats de la terra perquè no es vegin com una reserva de matèria inert o una amenaça destructiva”, (o com a rerefons d'un paisatge sublim) conreant una atenció humana a aquestes materialitats no-humanes (Bennett, 2010, p. XI). Així doncs, la geoestètica de Cape Farewell ajuda a contrarestar un camp de matèria elemental que encara és massa homogeni encoratjant-nos a reconèixer les múltiples materialitats contundents que constantment canvien d'estat.

No obstant això, no n'hi ha prou amb registrar allò que és no-humà per reconèixer l'animació del geo, sinó que necessitem entendre què hi ha en joc en les relacions entre cossos humans i no-humans o entre cossos i cossos pel que fa a allò que pertany als elements, tal com sosté McCormack (2015). En les dues seccions empíriques que venen a continuació, analitzem altres exemples d'obres d'art de Cape Farewell per experimentar la forma com la geoestètica podria permetre una exploració de les relacions entre els cossos humans i els no-humans configurades pels elements. Ho fem a través del prisma del pensament feminista al voltant i intra i trans d'un mar corpori que col·loca aquests cossos com si fossin entitats vulnerables i poroses.

Posar públic als encontres glacials: posar llum i so al canvi climàtic

A la cita inicial, vam llegir l'artista de *High Arctic* Matthew Clark reflexionant sobre els encontres amb el medi ambient que volia crear per al seu públic. Defuig l'interès en els fets i les estadístiques sobre el canvi climàtic i opta per crear trobades que conreïn conductes corporals específiques, un “anar més lent, una escolta, una observació i un pensament”. Amb aquests desitjos comparteix afinitat amb els modes de disposicions corporals que Gibson-Graham (2011) cerquen per tal de conrear les connexions mundanes que formen el nucli de les seves polítiques mediambientals.

A les dues seccions empíriques que venen a continuació tornem a la instal·lació *High Arctic* i a uns quants exemples d'art sonor produïts pels artistes de Cape Farewell. El nostre objectiu és explorar la forma com la geoestètica podria conrear en el seu públic disposicions corporals envers el geo. Tot i ser

conscients que no n'hi ha prou amb reconèixer allò que és no-humà sinó que necessitem explicar què són realment les relacions entre els cossos humans i els no-humans, recorrem al pensament feminista sobre la transcorporalitat com a manera de conceptualitzar aquestes relacions. El nostre punt de partida es l'obra de l'estudiosa literària i ecologista política Stacy Alaimo. Alaimo recorre a l'art (entre d'altres recursos) per sondejar les interconnexions entre la corporalitat humana i el món no-humà mitjançant el que ella anomena "transcorporalitat" (Alaimo, 2009, 2012). Mitjançant estudis de cas que inclouen l'*Ice Pedestal* de Kirsten Justensen (2000), Alaimo planteja aquestes obres com a *performances* de vulnerabilitat transcorpòria, que conreen un "sentit d'obertura corpòria precària cap al món material" que segons ella argumenta fomenta una política mediambiental (2009, p. 23). Alaimo interpreta el fet que Justensen col·loqui un cos nu en contacte amb el gel com a renúncia dels "límits d'allò humà... que ens permeten d'imaginar la corporalitat no com un terreny de substància estètica sinó com un lloc de connexions, interconnexions i adequacions ètiques possibles" (Alaimo, 2012). La vulnerabilitat envers el medi ambient es representa com una "condició transcorpòria en què els intercanvis materials entre els cossos humans, els indrets geogràfics i les enormes xarxes de poder provoquen accions ètiques i polítiques" (2009, p. 23). A la discussió empírica que ve a continuació, posem de relleu aquestes transcorporalitats per analitzar el que podríem oferir per desenvolupar una geopolítica. Per tal d'entendre la mecànica material, espacial i afectiva d'aquestes transcorporalitats recorrem als escrits de la filòsofa feminista Luce Irigaray sobre el tacte i l'oïda per tal d'aïllar certs efectes de llum i so en aquestes obres. La nostra intenció és determinar la manera tan particular com els Àrtics transcorporis que representen entrelliguen els cossos humans i els no-humans cap a un món de cossos adient a partir del qual Gibson-Graham busca induir una ètica mediambiental. Presentem aquests arguments conscients de la seva naturalesa provisional, fent-ho com a experiment meditat i conscients de la necessitat de fer més recerca sobre el públic sobre la manera com el conreu geoestètic de les conductes corporals envers el món podrien propagar una ètica i política mediambientals.

Àrtics Transcorporis 1: Posar llum al canvi climàtic

Els marges de la galeria-paisatge són difícils de distingir, fa l'efecte que les col·leccions de columnes blanques glacials s'enlairen des del mar negre i s'escolen gradualment cap a l'horitzó. Mentre exploren l'entorn fosc, els visitants van passant per 65 illes separades d'unes 3000 columnes blanques –algunes es troben a l'alçada del turmell, d'altres són més altes que ells– que constitueixen l'arxipèlag que s'ha creat en aquest espai. Amb llanternes d'UV a la mà, els visitants passen els focus de llum blava per la instal·lació, activant les animacions de llum blanca que tenen davant a mida que avancen. Desplaçant-se al voltant de les columnes blanques, batejades cadascuna amb el nom d'una gelera de

Figura 4. *High Arctic*, Matthew Clark i United Visual Artists, vista de la instal·lació del Museu Marítim Nacional, Londres (2011)

Svalbard que desapareixerà per culpa de l'escalfament global, trepitgen bassals de neu que giravolta, punxades blanques que formen remolins al voltant de la base de les columnes blanques abans d'allunyar-se de nou, que giravolten al voltant dels peus dels visitants abans de dissoldre's en les masses negres. Passant les llanternes pels mapes de llum fets amb línies de contorns, els focus blaus se situen en una gran bassa negra situada entre masses blanques altíssimes, mentre les llanternes es mouen per les columnes glacials, una massa d'icebergs geomètrics basats en la llum penetra en la negror. Guiats per corrents invisibles que dirigeixen el moviment de les llanternes, la bassa esdevé una massa colèrica de formes que s'ajunten, es divideixen, es desplacen pel terra com si fossin grans masses blanques que acaben desapareixent en la llunyania. Dirigint els fluxos i intensitats d'aquests icebergs geomètrics amb els recorreguts que fan les llanternes, animant els alts i baixos dels remolins de neu en l'espai, el públic interactua amb els paisatges abstractes d'aquesta instal·lació.¹³

La instal·lació immersiva *High Arctic* crea un encontre àrtic dinàmic per al públic que hi interactua. La seva materialitat ofereix una recreació complexa de les tensions entre el que és estàtic i el que és dinàmic i el que és agentiu i vulnerable que es troba dins els blocs de Cape Farewell. Les columnes glacials blanques, batejades amb el nom d'una glacera en descomposició de Groenlàndia, representen l'extensió blanca de l'Àrtic, sobre, juntament i al voltant de la qual estan distribuïts els icebergs efímers de llum, que es componen i es descomponen, s'esculpeixen, es separen, s'allunyen i es barregen envoltats de rufagues de llum. La raó de ser de les instal·lacions immersives és la intersecció d'espais, cossos i materialitat, i les possibilitats crítiques que produeixen aquestes interseccions (Hawkins 2010). Aquí ens centrem en com la llum genera els efectes immersius

13. Relat desenvolupat a partir de l'experiència de l'autor de l'exposició del Museu Marítim de Greenwich (juliol 2011- gener 2012) i descripcions a les ressenyes de Dixon (2011) i Letchet (2013). Letchet, J. 'Review: High Arctic at the National Maritime Museum', Greenwich (2011) <http://www.jletchet.com/2011/08/review-high-arctic-at-national-maritime.html> Darrer accés 25/8/2016.

de la instal·lació, que troben en la llum un mitjà a través del qual la instal·lació compon relacions entre els cossos humans i els no-humans.

High Arctic i els Àrtics transcorporis que desenvolupa depenen de la llum. El més obvi són les animacions il·luminades i les llanternes d'UV (ultraviolat) que el públic brandeix dins l'espai, amb el seu focus blau fals (la llum ultraviolada és invisible per a l'ull humà). Aquestes llanternes desencadenen la denúncia de la destrucció de l'Àrtic, ja sigui mitjançant el naixement d'icebergs de llum, la revelació dels noms dels glaciars o el patrons i moviments canviant de les borrufoades. Aquesta intervenció dirigida al públic fa referència a l'escalfament global induït pels humans, especialment el que prové de l'augment de la quantitat de llum ultraviolada que penetra a les regions polars. No obstant això, no són només els paisatges àrtics els que són vulnerables a la llum ultraviolada sinó també els cossos humans. La potència del rajos UV en els pols s'intensifica per la capacitat reflectora de la neu que fa que els humans hagin de protegir-se la pell i la vista de l'entorn summament fòtic característic de la temporada d'estiu. Tenir en compte la fenomenalitat de la llum i els cossos vulnerables en els quals penetra és anar més enllà de les subjectivitats humanes constituïdes a través de la vista. Tal com explica Baker "l'emissió i recepció de la llum sol considerar-se un fenomen de la visió, [tot i que] en realitat el que passa és que la llum cau i reflecteix o és absorbida per un objecte abans d'esdevenir visible" (2009, pàg. 30). La relació llum-objecte és especialment marcada amb la llum UV que no és visible a primera vista però que sí traspassa la pell i pot causar danys. Els viatgers de Cape Farewell són conscient dels riscos que les condicions de l'Àrtic suposen per als seus cossos; de fet, molts dels seus encontres glacials estan emmarcats per diverses formes de preparatius per al cos:

"Ara l'únic que ens queda per fer és reunir el nostre *kit* personal: un munt de roba càlida i impermeable, botes d'aigua, un piló de mitjons secs... I molt important: protecció solar i ulleres de sol. Enmig de tanta neu el sol brilla molt i la capa d'ozó és massa prima per protegir-nos bé de la radiació ultra violeta nociva per a la salut."¹⁴

Aquesta explicació de l'amenaça per al cos i de les mesures que es prenen per tal de mitigar-la recorda narracions sobre l'Àrtic més antigues. Segons Wylie, els aspectes pràctics de l'exploració polar han fet que els exploradors incloguin repetidament en els seus relats notes sobre les amenaces envers el cos que presenten les condicions de l'Àrtic, com ara que "les fronteres del cos d'una persona s'han de establir i mantenir amb rigor" (2002, p. 259). No obstant això, amb freqüència, el que crida l'atenció és la manca de protecció i el patiment consegüent dels cossos humans traduïts en dolor o ceguesa. Aquestes mancances es conceptualitzen com l'escriptura del paisatge subratllant-ne la seva "disrupció de la narrativa heroica del cos contingut i resolut en el paisatge" (Yusoff, 2007, p. 211). Aquesta és la imbricació de cossos i paisatges (tot i que de manera

14. Dels blocs de les expedicions disponibles a: <http://www.capefarewell.com/expeditions/2003/blog/day-1.html>
Darrer accés 25/8/2016

indolora) que s'experimenta en l'exposició *High Arctic*. Aquí la geoestètica desenvolupa una acció de transcorporalitat no en l'artista (tal com Alaimo va fer amb Juntersen) sinó amb el públic. Onejant les llanternes d'UV, els membres del públic s'impliquen en la descomposició de les glaceres i icebergs fets amb llum i en el desencadenament i canvi dels patrons climàtics. Ells també són vulnerable als feixos d'UV, quan els punts blaus il·luminen rostres, espatlles i peus mentre la gent recorre la instal·lació, els seus cossos emeten ombres ocasionals sobre el paisatge.

Per tal d'entendre la mecànica d'aquestes transcorporalitats i les relacions entre els cossos humans i el *geo* que denoten, recorrem als escrits sobre la llum de l'estudiosa feminista Luce Irigaray. L'obra d'Irigaray rebutja la lògica de la llum que parteix del supòsit que és la portadora de la veritat i la raó que fa coneixedor el món i, durant el procés, altera els imaginaris de la visió i la llum que depenen de la distància i de la separació entre qui veu i el que és vist i entre el que és assenyat i el que és intel·ligible (Irigaray, 1992; Vassaleu, 1998). La seva lògica re-emmarcada sobre la llum emergeix a través d'una concepció que implica tacte i visió i que parteix del supòsit de la intimitat i proximitat dels cossos (Hawkins, 2014). Segons Irigaray, el tacte de la llum, crea temps-espais corporis que exigeixen el nostre compromís amb els límits i horitzons corporals, per la qual cosa "capgiren la distinció entre el jo i l'altre" (Shildrick, 2001, p. 392) i substitueixen els cossos com a superfícies que reflecteixen la llum per imaginaris corporis que posen de relleu la porositat i la vulnerabilitat. La materialitat i la fenomenalitat de la llum UV que es desplega a *High Arctic* ho demostra de manera efectiva. En comptes de fer que els cossos siguin visibles a l'ull humà, la llum UV penetra en els cossos, desafiant la seva naturalesa estable i tancada i reformant-la com a cossos porosos i susceptibles totalment fusionats amb el món. Tal com escriu Irigaray, aquests "tactes" de llum impedeixen la possibilitat de "aïllar-se [del món] o aïllar-se del jo" (Irigaray, 1993, p. 141).

Les relacions dels cossos –humans i no-humans– que es conreen a *High Arctic* i que s'il·lustren aquí mitjançant l'ús de la llum UV, posen en qüestió que la separabilitat de cossos i mons tingui cap sentit. Aquestes connexions mundanes es formen tant a través de l'apreciació de com mirem i sentim com mitjançant l'adaptació a les qualitats i propietats de la llum, tal com es veuen i senten en realitat. Com aquests cossos, humans o no, es representen tots com entitats poroses vulnerables completament intercalades en la descomposició de les formes glacials que han estat afectades per aquestes mateixes forces. Tot i que aquí podem postular connexions mediambientals d'acord amb Gibson-Graham, tal com Alaimo (2012) manté no sempre són indrets de connexió afirmativa. Sovint són indrets que presenten reptes radicals a mesura que els horitzons corporals s'amplien i emergeixen nous cossos mundials. Per tal de reflexionar sobre aquests reptes, en la darrera secció empírica recorrem a les formes de transcorporalitat àrtica que presenten algunes obres sonores desenvolupades pels artistes de Cape Farewell.

Àrtics Transcorporis 2: Posar so al canvi climàtic

Quan ets a prop d'aquestes restes de glacera que floten a l'aigua al costat de la costa se sent com surt l'aire en forma d'esclat de so sostingut. El 12 de setembre vam salpar cap a la gelera i vaig submergir un hidròfon a l'aigua. El so era una massa desconcertant de milions de sons com una grandíssima cascada. A la superfície se sentien sons semblants a trets de pistola que ressonaven des de la glacera. En un moment determinat de la nostra visita de tres hores, un tros de gel d'un pes estimat de quaranta mil tones va caure al mar fent un rugit profund, cavernós i aterrador, com una bèstia enorme. Em va fer la impressió que tots aquells son eren latents al gel des de feia milers d'anys, que esclataren en l'aire de la nostra època, vinguts a nosaltres des d'una distància grandíssima (Max Eastley)¹⁵.

Els relats sobre sons a l'Àrtic eren habituals als quaderns de bitàcola, independentment que els viatgers en qüestió fossin artistes sonors o no. Per a molts d'ells, l'experiència àrtica sublim s'ampliava també als paisatges sonors i, sobretot, una apreciació de les "estranyes cançons de gel de l'Àrtic" que es creen quan el gel s'esquerda i es parteix. Per a d'altres, els encontres glacials inclouen el silenci de l'Àrtic i molts el descriuen com un "silenci absolut... el tipus de silenci que sembla teatral".¹⁶ Podríem en una primera escolta, entendre les obres sonores produïdes com una forma més de trobar-se amb el paisatge sublim de l'Àrtic i arribar a apreciar la seva naturalesa animada i interventora. Per a l'escultor sonor Eastley, el fet que el gel es fongui i es reformi juntament amb el tacte del gel, l'aigua, la neu i el buc del vaixell produïa una cacofonia de sons que va captar durant moltes hores d'enregistraments fets durant els dotze dies de la travessia de 2013. Va editar les gravacions de camp en un seguit d'imatges sòniques per crear *Arctic* (2007), deu pistes que ell descriu com "el resultat de la meua experiència amb allò que és sublim: eufòria, por i una sensació aclaparadora de la tragèdia que es desenvolupava al meu davant."¹⁷

Cada cop més, s'entén que els objectes sonors "generen la comunicació dels efectes climàtics urgents d'una manera més accessible i públicament convincent" (Kanngieser, 2016). Ja sigui explorant l'ús de la sonificació per interactuar amb *big data* de la ciència del clima, o pràctiques ecoacústiques d'enregistraments de camp com els que va fer servir Eastley, els teòrics i professionals sònics han proposat maneres per què el so ens connecti millor amb el món natural. El que és més important és que, igual que amb la llum, aquestes connexions es descriuen tant referint-se a com es produeix l'escolta com a través del que

---

15. Dels blocs de les expedicions disponibles a: <http://www.capefarewell.com/2004/2004blog/day-5.html> Darrer accés 25/8/2016.

16. Dels blocs de les expedicions disponibles a: <http://www.capefarewell.com/2010expedition/2010/09/23/monacobreen/> Darrer accés 25/8/2016.

17. Aparegut al web de Cape Farewell tot i que ara ja no hi és disponible, <http://www.capefarewell.com/art/media/max-eastley-cd.html> Darrer accés 25/8/2016.

s'escolta, és a dir mitjançant les maneres extraordinàries i materials a què el so afecta i que es capten de forma física pels subjectes i els cossos.

Independentment que escoltem l'*Arctic* d'Easterly, els paisatges sonors que va crear per *High Arctic* o senzillament l'Àrtic mateix, la materialitat i fiscalitat del so i l'efecte d'escoltar parteixen del supòsit del fet transcorpori. Efectivament, sentir i escoltar són processos transcorporis per excel·lència. L'art sonor es produeix normalment com a experiència immersiva, que crea un públic que es troba "subjugat, absorbit, embrancat, el subjecte perd el seu jo... escoltar és sentir amb el físic i amb les emocions" (Hawkins i Straughan, 2014, p. 132). L'artista i teòric del so Brendon La Belle aprofundeix en aquest punt: el so "emet una ona fenomenal dinàmica en i al voltant del cos individual, establint-hi punts de contacte... el so es mou dins i a través de nosaltres per submergir el cos en un moviment energètic que està carregat tant des d'un punt de vista social com polític" (2010, p. 5).

De nou podem recórrer a Irigaray per comprendre com es barregen els cossos i els mons, aquest cop mitjançant el pas del so pel cos. Si entenem el cos com ho fa ella, com un sistema d'espais i passatges, de profunditats i membranes, i el so com un conjunt de vibracions, aleshores podem desenvolupar una imaginació del so i l'oïda en què es crea una especialitat porosa on els nostres cossos estan totalment immersos en la materialitat del món del qual són parts inseparables. Per entendre'ns, l'audició es fa possible a través del pas de les ones sonores per les formes doblegades de la carn, la pell, l'os i l'aire. Si bé escoltar amb tot el cos és important, aquí ens interessa l'oïda coclear com a procés en què l'exterior i l'interior convergeixen quan les ones sonores passen per la forma exterior ossuda de l'orella, a través dels passatges laberíntics de l'orella interna, transformant-se en ones de pressió quan es desplacen pel fluid a l'orella mitjana fins que arriben a la còclea i estimulen la terminació del nervi auditiu que envia impulsos nerviosos al cervell (Hawkins i Straughan, 2014). Quan ens penetren les ones sonores, recordem un cop més "l'horitzó obert de[l] cos.. [com] frontera viva i en moviment" (Irigaray, 1993, p. 51). Per a Kanngieser aquestes propietats del so el fan transversal, travessa la matèria i els éssers i, en fer-ho "fa palès que el món no és *per als humans*. Més aviat el món és amb els humans, una relació no exempta d'antagonisme" (Kanngieser, 2015, p. 83, cursiva afegida). Així doncs, parar atenció a les materialitats i la fenomenalitat del so i l'oïda exposa vulnerabilitats ontològiques i perplexitats epistemològiques (ibíd).

Però, ¿què significa posar en relleu aquestes fenomenologies i materialitats d'escoltar, tocar i veure allò que és elemental? Una implicació és que corren el risc de separar els efectes del canvi climàtic de la política, de marginar la concepció cultural dels elements que ofereixen els habitants indígenes de la regió, d'ignorar una àmplia gamma de polítiques intra-humanes, relacions socials i entramats terrenals. Les maneres d'escoltar i de veure que ofereixen els artistes de Cape Farewell són en gran mesura no-humanes: els sons del mar, el gel, l'aire. Quant més centrats en allò humà són els encontres que apareixen en

les entrades del diari, menys capacitat tenen d'esdevenir obres d'art. En una manipulació estètica i ideològica que ressona al llarg dels segles, els sons, com ara el de les motos de neu destinats a "trencar la tranquil·litat de l'Àrtic del viatger (independentment de si són les seves motos de neu o la dels habitants indígenes de la zona) són en gran mesura absents dels encontres àrtics destinats al públic. En reconèixer el paper d'allò que no és humà per entendre el canvi climàtic, Elizabeth Deloughrey i d'altres han reflexionat, en el context del Pacífic, sobre "la pràctica i les implicacions filosòfiques de pensar des d'un punt de vista polític més enllà dels interessos intra-humans" sense deixar d'estar "críticament atent a les relacions de poder intra-humanes i a les diferents concepcions culturals i pràctiques de la història i el medi ambient" (2015, p. 14). Aquests interessos coincideixen amb els dels estudiosos de la geopolítica dels elements, com ara Adey que es planteja sobre l'aire: "aleshores, com fer un relat millor de l'aire enmig d'aquestes relacions de classe, desigualtat en el poder i política, "i" una infinitat d'immersions, sensacions i personificacions" (èmfasi nostre, 2015b, p. 99).

Podríem cercar respostes en les polítiques i relacions ètiques que Irigaray (1993) troba en l'apropament constant de cossos i mons, o en els projectes connectats de la concepció transcorpòria d'Alaimo, la qual compona combinacions de cossos, tecnologies, entorns i coneixements llecs i experts, incloent-hi la ciència, introduint els plecs de la carn dins dels encontres mediambientals que estan modelats per tot, com ara "prejudicis, imaginaris simbòlics, hàbits i personificacions" (2012, p. 26). Adey també subscriu epistemologies múltiples en la seva mobilització de les idees de Leslie sobre l'oïda en la seva modalitat d'escolta per afinitat amb els elements. En comptes de l'oïda per se, s'interessa per "re-energitzar les connexions perdudes a través de "màgia cooperativa", o mitjançant relacions de reducció de costos i coneixements entre tecnologies, ma d'obra i producció relatives a la ciència i la indústria amb les de l'art i la cultura (2015, p. 62). Per a Adey, escoltar els elements és conrear una forma d'atenció que encoratja el rastreig de relacions estranyes i de vegades poc probables a mesura que els elements viatgen i es transmuten "a través de nombrosos processos i sistemes" (2015, p. 62). Per a d'altres, un sens fi de mètodes atmosfèrics ofereixen els mitjans per parar atenció a concepcions situades dins d'un context històric, social i polític així com a formes d'intercanvi o comunicació que "existeixen per sota [o per sobre] dels llindars de la conscienciació conscient dels humans, o que en efecte no apareixen en forma de fenòmens per als humans de cap de les maneres" (Anderson i Ash, 2016; McCormack, 2009). El que no queda gens clar es com escoltar ressonàncies, convergències, afinitats i afirmacions, però també com captar antagonismes, ruptures, dissonàncies i disjuncions; com, en poques paraules, "escoltar" els altres Àrtics que impregnaven les obres de Cape Farewell.

Conclusió: cap a una “geopolítica feminista del canvi climàtic”

Una geopolítica adient als reptes del canvi climàtic ha de repensar el *geo* i, en fer-ho, trobar espai per a una política que vagi més enllà de l'intra-humà, que inclogui en el seu àmbit les materialitats terrestres, atmosfèriques i elementals entre d'altres (vegeu també Meehan *et al.* 2013). El resultat d'aquest enfocament és un sentit de la política com a afer que ja no és inequívocament humà sinó que contempla una intervenció distribuïda, que “ja està sempre contaminada per allò que és material, afectiu, corpori i elemental”; una política que evoluciona des de la impossibilitat de negar la pròpia implicació (material-afectiva-corpòria) amb el món. Tal com diu Bennett, el projecte consisteix a “donar veu a una vitalitat resplendent, potencialment violenta intrínseca a la matèria...[perquè] en un món envitricollat de matèria vibrant, malmetre una part de l'entramat pot perfectament suposar fer-se mal a un mateix” (2010, p. 13). Aquí hem dut a terme un experiment per veure si els encontres glacials dels artistes de Cape Farewell podrien conrear una geoestètica capaç d'oferir els recursos per començar a apreciar aquest tipus de geopolítica. Hem fet servir dos grups d'idees que s'entrecreuen. El primer grup recorre a la geopolítica feminista i al fet que posa de relleu els cossos humans i no humans en la geopolítica del canvi climàtic. El segon exigeix una concepció expandida del *geo* que té en compte els sistemes terrestres dinàmics i l'elementalitat de l'aigua, l'aire, el foc i la terra, sobretot en les interaccions i transformacions entre l'aigua i l'aire envers el gel. Com a estudioses geopolítiques de la vessant elemental, quan intentem emmotllar-nos a aquestes forces i materialitats trobem un seguit d'obstacles metodològics. La nostra resposta és oferir la geoestètica com a mitjà per emmotllar-se a l'animació del *geo* i als estats diaris transformats i transformadors requerits per pensar des del punt de vista dels elements. D'acord amb Gibson-Graham, la geoestètica dels artistes de Cape Farewell permet un “anar més lent” i, en paraules de Latour, “aprendre a deixar-se afectar”. És a dir, aquí la geoestètica emmarca “noves naturaleses” en forma d'encontres terrenals tant pels artistes com pel públic que exigeixen que s'apreciï la nostra imbricació, la nostra barreja material, amb el món. D'aquesta manera hem indicat les possibilitats que l'estètica ofereix no només per reafirmar la importància del *geo* sinó també per ajudar-nos a adaptar a ell, a aprendre a deixar que ens afecti de manera que reconeguem els elements com “més que una forma abreviada d'un ordre particular de materialitat” (Adey, 2015, p. 59).

Les obres d'art i els encontres amb el públic que descrivim aquí responen als esforços recents de “desaprendre” l'Àrtic del segle XIX. No es tracta de suggerir que Cape Farewell ha repoblat l'Àrtic dels imaginaris occidentals sinó que l'obra d'art va més enllà que reproduir l'estètica de l'Àrtic del segle XIX amb la seva geopolítica consegüent d'imperi i exploració. La nostra discussió ha analitzat la manera com els relats dels artistes sobre l'Àrtic evoquen àrtics científics i

estètics múltiples pel que fa al paisatge, que de vegades reflecteixen i d'altres posen en qüestió els registres estètics occidentals sobre el que és sublim. Les matèries i transformacions elementals de l'Àrtic de Cape Farewell excedeixen aquests marcs per funcionar com a col·laboradores a l'hora de fer art, un procés que posa en sintonia els artistes i el públic amb les matèries i les forces d'aquest entorn glaçat amb molta més cura i precisió. Així doncs, en aquests encontres àrtics reconeixem una geopolítica que comprèn el geo com una cosa complexa i vital i, en fer-ho, formula de nou allò que pertany a la política obrint nous punts d'entrada a la qüestió de “com explicar millor els elements enmig de relacions de poder, desigualtat, raça, política i tot un sens fi d'immersions i sensacions” (Adey, 2015).

Per tal d'examinar com es combina allò que és elemental, estètic i polític cal parar atenció a com es barregen els cossos, tot apreciand com les transcorporalitats d'Alaimo i Irigaray prenen les superfícies i atmosferes terrenals dels elements no com a rerefons de l'acció humana sinó com a part dels processos dels cossos del món emergents. Aquests cossos del món s'entenen aquí en relació amb les connexions i vulnerabilitats que podrien, tal com diuen Gibson-Graham i Bennet formar “la base des de la qual forjar un projecte ètic i polític que estigui a l'alçada del repte del canvi climàtic”. No obstant això, aquests àrtics transcorporis exigeixen una concepció de la política que tingui en compte tant el que és no-humà com allò que és intra-humà, perquè apreciar les possibilitats polítiques dels elements implica ser conscient de les relacions de poder i dels efectes bigarrats del canvi climàtic i de la infinitat de concepcions del medi ambient. Encara no tenim una resposta concreta sobre com dur a terme aquesta tasca, però estem convençudes que per a les persones interessades en prendre's seriosament el geo i els elements dins de la geopolítica, ja sigui en relació o no al canvi climàtic, continuar entenent com es desenvolupen aquestes relacions entre allò que és humà i el que no ho és representa una part crucial dels seus estudis.

Bibliografia

- ADEY, P. (2013). "Securing the volume/volumen: Comments on Stuart Elden's Plenary paper 'Secure the volume'". *Political Geography*, n. 34, p. 52-54.
- (2015a). "Air's affinities: Geopolitics, chemical affect and the force of the elemental". *Dialogues in Human Geography*, n. 5, p. 54-75.
- (2015b). "Accounting for the elemental". *Dialogues in Human Geography*, n. 5, p. 98-101.
- ALAIMO, S. (2010). *Bodily Natures: Science, Environment, and the Material Self*. Bloomington, Indiana: University Press.
- (2012). "Insurgent vulnerability and the carbon footprint of gender". *Kvinder, Kon & Forskning*, n. 34, p. 22-35.
- ANDERSON, A. (2009). *After the ice: life, death and politics in the new Arctic*. Londres: Virgin.
- ANDERSON, B.; J. ASH (2016). "Atmospheric Methods", dins: P. VANNINI [ed.]. *Nonrepresentational Methodologies*. Londres: Routledge.
- BARKER, J. (2009). *The Tactile Eye: Touch and the Cinematic Experience*. Londres: University of California Press.
- BRACE, C.; H. GEOGHEGAN (2010). "Human Geographies of Climate Change: Landscape, Temporality, and Lay Knowledges". *Progress in Human Geography*, n. 35, 3, p. 284-302.
- BARNETT, J. (2007). "The Geopolitics of Climate Change". *Geography Compass*, n. 1, p. 1361-1375.
- BENNETT, J. (2010). *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Duke University Press.
- BLOOM, L. (1993). *Gender on Ice: American Ideologies of Polar Expeditions*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- BOETZKES, A. (2010). *The Ethics of Earth Art*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- BRAUN, B.; S. WHATMORE (2010). *Political Matter: Technoscience, Democracy and Public Life*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- BRAVO, M. T. (2000). "Cultural Geographies in Practice | The Rhetoric of Scientific Practice in Nunavut". *Ecumene*, n. 7, p. 468-474.
- (2009). "Sea Ice Mapping: Ontology, Mechanics, and Human Rights at the Ice Floe Edge", dins: D. E. COSGROVE; V. D. DORA [ed.]. *High Places: Cultural Geographies of Mountains and Ice*. Londres: I B Tauris & Co Ltd., p. 161-176.
- BRAVO, M. T.; N. TRISCOTT [ed.]. (2011). *Arctic Geopolitics and Autonomy*. Londres: Hatje Cantz.
- BRUNN, J. M.; I. A. MEDBY (2014). "Theorising the Thaw: Geopolitics in a Changing Arctic". *Geography Compass*, n. 8, p. 915-929.
- CAMERON, E. (2015). *Far Off Metal River: Inuit Lands, Settler Stories, and the Making of the Contemporary Arctic*. Vancouver: University of British Columbia Press.
- CLARK, N. (2013). "Geopolitics at the Threshold". *Political Geography*, n. 37, p. 48-50.
- CRACIUN, A. (2016). *Writing Arctic Disaster, Authorship and Exploration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DALBY, S. (2003). Geopolitics Identities: Arctic Ecology and Global Consumption. *Geopolitics*, n. 8, p. 181-202.
- (2007). "Anthropocene Geopolitics: Globalisation, Empire, Environment and Critique". *Geography Compass*, n. 1, p. 103-118.
- (2013a). "The Geopolitics of Climate Change". *Political Geography*, n. 37, p. 38-47.
- (2013b). "Geopolitics in the Anthropocene: A Reply to Clark, Kahn and Lehman". *Political Geography*, n. 37, p. 56-57.
- DE LEEUW, S. (2016). "Tender Grounds: Intimate Visceral Violence and British Columbia's Colonial Geographies". *Political Geographies*, n. 52, p. 14-23.
- DELOUGHREY, E. (2015). "Ordinary Futures: Interspecies Worldings in the Anthropocene", dins: E. DELOUGHREY; J. DIDUR; A. CARRIGAN [ed.]. *Global Ecologies and the Environmental Humanities: Postcolonial Approaches*. Londres: Routledge.

- DELOUGHREY, E.; J. DIDUR; A. CARRIGAN [ed.]. (2015). *Global Ecologies and the Environmental Humanities: Postcolonial Approaches*, Londres: Routledge.
- DITTMER, J. (2012). *Captain America and the Nationalist Superhero*. Philadelphia: Temple University Press.
- DITTMER, J.; S. MOISIO; A. INGRAM, K. DODDS (2011). "Have you Heard the One about the Disappearing Ice? Recasting Arctic Geopolitics". *Political Geography*, n. 30, p. 202-214.
- DIXON, D. (2011). "Climate Change: Notes from a Cold Climate". *Nature*, n. 476, p. 398.
- (2015). *Feminist Geopolitics: Material States*. Londres: Routledge.
- DIXON, D. P.; S. A. MARSTON (2011). "Feminist Engagements with Geopolitics". *Gender, Place and Culture*, n. 18, 4, p. 445-453.
- DODDS, K. (2005). "Screening Geopolitics: James Bond and the Early Cold War Films (1962-1967)". *Geopolitics*, n. 10, 2, p. 266-289.
- (2008). "Icy Geopolitics". *Environment and Planning D: Society and Space*, n. 26, p. 1-6.
- ELDEN, S. (2013). "Secure the Volume: Vertical Geopolitics and the Depth of Power". *Political Geography*, n. 34, p. 35-51.
- ENGELMANN, S. (2015a). "More-than-Human Affinitive Listening". *Dialogues in Human Geography*, n. 5, 1, p. 76-79.
- (2015b). "Towards a Poetics of Air: Sequencing and Surfacing Breath". *Transactions of the Institute of British Geographers*, n. 40, 3, p. 430-444.
- FANNIN, M.; M. JACKSON (2011). "Letting Geography Fall Where it May—Aerographies Address the Elemental". *Environment and Planning D: Society and Space*, n. 29, 3, p. 435-444.
- FLURI, J. (2011). "Armored Peacocks and Proxy Bodies: Gender Geopolitics in Aid/Development Spaces of Afghanistan". *Gender, Place and Culture*, n. 18, 4, p. 519-536.
- GIBSON-GRAHAM, J. K. (2011). "A Feminist Project of Belonging for the Anthropocene". *Gender, Place and Culture*, n. 18, 1, p. 1-21.
- GRANT, S. (1998). "Arctic Wilderness and Other Mythologies". *Journal of Canadian Studies*, n. 33, 2, p. 27-42.
- GROSZ, E. (1994). *Volatile Bodies: Towards a Corporeal Feminism*. Bloomington: Indiana University Press.
- HAWKINS, H. (2010). "The Argument of the Eye? Cultural Geographies of Installation Art". *Cultural Geographies*, n. 17, 3, p. 321-340.
- (2013). *For Creative Geographies: Geography, Visual Art and the Making of Worlds*. Londres: Routledge.
- (2015). "Its all Light: Pipillotti Rist's Feminist Language and Logics of Light". *Senses and Society*, n. 10, 2, p. 158-178.
- HAWKINS, H.; E. STRAUGHAN (2014a). *Geographical Aesthetics: Imagining Space, Staging Encounters*. Londres: Routledge.
- (2014b). "Nanoart, Dynamic Matter and the Sight/Sound of Touch". *Geoforum*, n. 51, 1, p. 130-139.
- HAWKINS, H.; S. MARSTON; M. INGRAM; E. STRAUGHAN (2015). "The Arts of Socio-Ecological Transformation". *Annals of the Association of American Geographers*, n. 105 (2), p. 331-341.
- HULME, M. (2008). "Geographical Work at the Boundaries of Climate Change". *Transactions of the Institute of British Geographers*, n. 33, p. 5-11.
- HYNDMAN, J. (2001). "Towards a Feminist Geopolitics". *The Canadian Geographer*, n. 45, p. 210-222.
- INGRAM, A. (2011). "Making Geopolitics Otherwise: Artistic Interventions in Global Political Space". *Geographical Journal*, n. 177, 3, p. 218-222.
- (2016). "Rethinking Art and Geopolitics through Aesthetics: Artist Responses to the Iraq War". *Transactions of the Institute of British Geographers*, n. 41, 1, p. 1-13.

- IRIGARAY, L. (1992). *Elemental Passions*. Londres: Althone.
- (1993). *An Ethics of Sexual Difference*. Londres: Althone. Versió disponible en castellà: *Ética de la diferencia sexual*, Ellago, 2010.
- KAHN, M. E. (2013). “The Geopolitics of Climate Change: An Economist’s Perspective”. *Political Geography*, n. 37, p. 53-55.
- KANNIESER, A. (2015). “Geopolitics and the Anthropocene: Five Propositions for Sound”. *GeoHumanities*, n. 1,1, p. 80-85.
- LABELLE, B. (2010). *Acoustic Territories: Sound Culture and Everyday Life*. Londres: Continuum Books.
- LEHMAN, J. (2013). “Volumes beyond Volumetrics: A Response to Simon Dalby’s *The Geopolitics of Climate Change*”. *Political Geography*, n. 37, p. 51-52.
- LIVERMAN, D. (2009). “The Geopolitics of Climate Change: Avoiding Determinism, Fostering Sustainable Development”. *Climatic Change*, n. 96, (1-2), p. 7-11.
- MEEHAN, K.; I. G. R. SHAW; S. A. MARSTON (2013). “Political Geographies of the Object”. *Political Geography*, n. 33, p. 1-10.
- MCCORMACK, D. (2009). “Aerostatic Spacing: On things Becoming Lighter than Air”. *Transactions of the Institute of British Geographers*, n. 34, 1, p. 25-41.
- (2015). “Envelopment, Exposure, and the Allure of Becoming Elemental”. *Dialogues in Human Geography*, n. 5, 1, p. 85-89.
- MOUNTZ, A. (2004). “Embodying the Nation-State: Canada’s Response to Human Smuggling”. *Political Geography*, n. 23, 3, p. 323-345.
- O’LEAR, S. (2016). “Climate Change and Slow Violence: A View from Political Geography and STS on Mobilising Technoscientific Ontologies of Climate Change”. *Political Geography*, n. 52, p. 4-13.
- O’LEAR, S.; S. DALBY (2015). *Reframing Climate Change: Constructing Ecological Geopolitics*. Londres: Taylor Francis.
- PAINTER, J. (2010). “Rethinking Territory”. *Antipode: A Radical Journal of Geography*, n. 42, p. 1090-1118.
- PLUMWOOD, V. (2002). *Environmental Culture: The Ecological Crisis of Reason*. Londres: Routledge.
- SHARP, J. (2003). “Indigestible Geopolitics: the Many Readings of the Digest”. *Geopolitics*, n. 8, 2, p. 157-206.
- (2011). “Situating Progressive Geopolitics: Culture, Politics and Language”. *Political Geography*, n. 30, 1, p. 51-52.
- SHILDRICK, M. (2001). “Some Speculations on Matters of Touch”. *Journal of Medicine and Philosophy*, n. 26, p. 387-404.
- SMITH, S. (2009). “The Domestication of Geopolitics: Buddhist-Muslim Conflict and the Policing of Marriage and the Body in Ladakh, India”. *Geopolitics*, n. 14, 2, p. 197-218.
- (2012). “Intimate Geopolitics: Religion, Marriage, and Reproductive Bodies in Leh, Ladakh”. *Annals of the Association of American Geographers*, n. 102, 6, p. 1511-1528.
- SQUIRE, R. (2016). “Rock, Water, Air, and Fire: Foregrounding the Elements in the Gibraltar-Spain Dispute”. *Environment and Planning D: Society and Space*, n. 34, 3, p. 545-564.
- STAEHLI, E.; E. KOHMAN; L. PEAKE [ed.] (2004). *Mapping Women, Making Politics: Feminist Perspectives on Political Geography*. Nova York i Londres: Routledge.
- STEINBERG, P.; K. PETERS (2015). “Wet Ontologies, Fluid Spaces: Giving Depth to Volume through Oceanic Thinking”. *Environment and Planning D: Society and Space*, n. 33, p. 247-264.
- SWANSON, N. (2014). “Embodying Tahrir: Bodies and Geopolitics in the 2011 Egyptian Uprising”. *Area*, n. 48, 3, p. 300-307.
- SWYNGEDOUW, E. (2013). “The Non-Political Politics of Climate Change”. *Acme*, n. 12, 1, p. 1-8.
- WILSON, E. (2003). *The Spiritual History of Ice: Romanticism, Science and The Imagination*. Londres: Springer.

- WYLIE, J. W. (2002). "Becoming-icy: Scott and Amundsen's Polar Voyages". *Cultural Geographies*, n. 9, 3, p. 249-265.
- YUSOFF, K. (2007). "Antarctic Exposure: Archives of the Feeling Body". *Cultural Geographies*, n. 14, p. 211-233.
- YUSOFF, K.; J. GABRYS (2011). "Climate Change and the Imagination". *WIREs Climate Change*, n. 2, 4, p. 516-534.
- VASSELEU, C. (1998). *Textures of Light: Vision and Touch in Irigaray, Levinas and Merleau-Ponty*. Londres: Routledge.